

MEGFOGNI A MEGFOGHATATLANT

Bognár Antal: *Eligazodni*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1984

Tíz (illetve tizenegy) elbeszélést tartalmaz az *Eligazodni* című legújabb Bognár-kötet.

A szerkesztésmódja szerint azonos, témájában és mondanivalójában egységet alkotó szövegsor pontosan megrajzolható, kettős konstrukciót épít. Egyik vonala a szerzőtől indul ki (akit bátorkodom a narrátorral azonosítani), s halad a katonáig, a kölökig. A másik vonal startpontja a bögrét ijedten elhagyó kölök, aki letépett álarcán, az öntudat első derengésén keresztül („A kölök dülöngélő betűkkel leírta nevét — ez ő! — . . .” — *Levél Ivan Bjelisevhez*), fölfelé szélesedő spirálison keringve tanul bele az „életbe”, jut el a felismerésig, hogy végülis a legkeményebb dió marad meg, az, amelyik „átverekszi” magát a koccanás-sorozaton, mert rájön, hogy az első próbában ott az utolsó és az utolsóban is ott a legelső (és éppen ezért legfájóbb) emléke, s hogy a megmaradás diadalához keménység és türelem kell. Ez a másik, a kölök—katona—szerző vonal alkotja a novellakomplexum történetvázát.

Az egyes novellák megkomponálásában másfajta elv működik. A fenti „lineáris” vonulatnak mindegyik novella egy-egy stációja. Időben és térben távol eső eseményeket Bognár montázs technikával szerkeszt egymás mellé, hasonlóságuk alapján. A szerkezet így három helyzettípus kombinációjának eredményeként jön létre: egyetlen mozzanat emlékképet idéz fel (az *Oda a fehér bögre* c. novellában a katona ütött-kopott csajkáját szorongatva gyermekkori fehér bögréjére gondol), az emlékkép létrehozta másodlagos helyzet új asszociációk lehetőségét hordja magában, s teremti meg a harmadik situációt (a kölök hazafelé menet leül, hogy papírba csomagolja a szivárgó tintásüveget, közben két suhanc jön az úton, s a riadt gyerekek az jut eszébe, talán ugyanezek szedték el tőle a bolgárkertben a piacon vásárolt paprikákat).

Azt már nehezebb meghatározni, hogy kinek tulajdoníthatók a különböző helyzetekre történő reagálások, kommentárok: a múltból, a kölökből „átköltöztetett” szó, gondolat vagy a jelenből a gyerek fülébe vissza kiáltott szuggesztív hang tör fel a szerzőből, jó néhány év után a megtalált válasz egy akkor szemlesütve agyonhallgatott kérdésre?

Az események külső (tényszerű) és belső (élményszerű) ismétlődése, az asszociációk, a dolgok párhuzamossága az időproblematikára terelik a figyelmet. Erre utal a „holografikus novella” megjelölés is. Hogyan lehet „megfogni a megfoghatatlant”? A kölök még intenzíven él át minden évszakot. („Nyáron a hadviselés. Aztán az iskola. Ősszel meg, ha édesapa hazajön, kis vermet fog ásni a homokban, valahol léceket kerít a vermet leföldni, és télen majd levesbe való, vastag zöldségek meg sárgarépák lapulnak a csatatér alatt.” *Natura morte.*) A felnőttnek már csak „egyetlen

ősz van, egyetlen tél és tavasz, és nyár is csak egy". Az idő lelassul, „állni látszik”. E castorpi tapasztalatot próbálja meg Bognár érvényesíteni a novellákban, szimultanizmussal törbe csalni az időt, a rohanó folyót tóvá szelídíteni. A „térbe helyezett idővel (Böndör) azonban valószínűleg nem az volt a célja, hogy az ismétlődés szülte monotóniát érzékeltesse, hanem éppen ennek az ellenkezője, az, hogy „a körkörösségben is rögzítse a maga egyedül rá jellemző emberarcú részét” (Cs. Gyimesi Éva).

Ehhez viszont bátorság kell, egyfajta „szemérmertlenség”. Letépett állarcokkal menetelni a sokarcú tömegben, vállalni a saját, a természetes arcot. S ezt hiába keressük a novellákban, ügyesen elkészített, ezúttal letéphetetlen „papírmaszkbá” ütközünk. Az Ivan Bjelisevhez levél kismacsckáról szóló meséjének szimbolikus volta kétségtelen. A kismacska eltéved az erdőben, s lassan rájön, hogy ő se nem nyúl, se nem mókus, se nem süni (bár mindegyikhez hasonlít valamiben), hanem csak macska. Az is világos, hogy a szerző sem azonosítható a kölökkel vagy a katonával, bár éppúgy, mint a macska az állatokkal, részben azonos velük. De Bognár csak ezt a „részben azonosságot” hajlandó elmondani. Ki ne ismerhetne önmagára az asztalra hasaló, tintát maszatoló, olvasni tanuló vagy verset mondó kisdíákban? S melyik katona nem fetrenghetne gyomorgörcsben a hideg baltól?

Az ismétlődés, szerkezeti párhuzamosság által nem jön létre az a többlet, amely miatt a novellák íróni látszanak.

Az írások magva a szégyenlősség, a „magamutogatás” elleni és melletti harc. S ha a holográfia kitűnő módszer az önfeltárára, ugyanúgy szolgálja a rejtőző szándékot is.

A szerző inkább a körön kívüli szemlélődő szerepét vállalja. Ott van a kölök háta mögött, feltételesen megszólítja, vagy egy ablakból nézi a csintalankodó kisdíákat. Woody Allen filmjére emlékeztető eljárással (*Annie Hall*) egyszerre közvetít és rögzíti a hős (kölök, katona) gondolatait. Tárgyilagosságra törekszik, néhol csupán az események elmondására szorítkozva, máshol saját gondolatait is a szemmel tartott hősré ruházza át. S ha mégis megszólal, reflexióit látszólag apró, jelentéktelen mozzanatok váltja ki (a *Moslék és mannában* például egy pergő falevél). Gondolati asszociációi ilyenkor a gyerekkori Szerb utcától Vinzenzo freskójáig csatangolnak. Kitűnő megfigyelőképességgel hajlik rá a szöveg a kölök szorongásaira, problémáira, a külváros hangulatára, alakjaira, képzetének sokszor már-már követhetetlen útjaira.

A tájleírás is újszerű: egyfelől a már említett körkörösség következtében leegyszerűsödik a kép (a „sarok mögül kirontó”, „lejtőn lebukó” szél „szél-sége” csak azért érdekes, mert a Szerb utcán is szél söpört végig); másfelől kíméletlenül demisztifikálja az annyiszor megénekelt idilli látványokat: „Fölöttük a messzeségben madárraj gomolyog, külön-külön nem is észlelhető pontok sokasága egy gomolyaggá tömörülve, mint megkerült szűnyogok, muslincák felhői az akácfák lombjaihoz közel, nyári

esteken... Nem nyáresti idill ez, hanem hajsza az őszi égen, kemény harc, menekülés...”

Bognár képei minden idillrombolás ellenére líraiak. Prózával leplezett líra, s ez a látszatprózaiság ad alkalmat, de egyben kényszeríti is a szerzőt a holográfiára. Arra a novellaváltozatra, amely érdekes lehetőségeket hordoz magában, de ezekből Bognár novelláiban csak a részletek sejtetik a lehető kiteljesedést.

FEHÉR Katalin

FONTOS ÚJ ADALÉK NÉPMESE-KÉPÜNKHÖZ

Jugoszláviai magyar népmesék I—II. Közzétette Penavin Olga. Kiadja a MTA Néprajzi Kutató Csoportja és A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, illetve az Akadémiai Kiadó és a Forum Könyvkiadó, Bp. 1984.

Honi magyar folklorisztikánk e fundamentális kiadványának első kötete csaknem másfél évtizeddel ezelőtt, 1971-ben látott napvilágot, s ez a körülmény mindenképpen indokoltta tette, hogy most az új, második kötetrel együtt az első változatlan utánnomása is megjelenjen. Míg az előző kötet anyaggyűjtése a hatvanas években folyt, az újabb könyv anyaga a hetvenesekben áll össze, s ily módon az olvasó és a szakmabeliek számára az első kínálókozó kérdés nyilván egyaránt az, hogy mivel módosította és gazdagította az újabb évtized kutatása a jugoszláviai magyar népmese-kincsrel kapcsolatos, az I. kötetben felmutatott ismereteket és folklórfilológiánkat.

A II. kötet anyaga a közzétett mesék (és mondák) számát illetően csaknem azonos az I. kötetével, amely 211 mesét, mondát és egyéb folklór-epikumot tartalmazott, a gazdag, 35 helységre kiterjedő újabb gyűjtés területi megoszlása viszont ezúttal valamelyest szerényebb: muravidéki anyagot nem közöl az új kötet s Drávaszögből és Szlavóniából is csak egy tucatnyi epikus alkotást és variánst. Mivel a monda-függelék is vajdasági, ez esetben inkább a vajdasági magyar népmesék és mondák gyűjtőcím fedné pontosabban a könyv tényleges tartalmát. E túlnyomórészt vajdasági anyag szerkesztői elrendezését dicséri, hogy a bánáti gyűjtést a kötet a szegedi kirajzás és a dél-bánáti székely telepek epikumára tagolja, megkönnyítve ezzel a pontosabb területi áttekintést.

Az új kötetben közreadott anyagnak nemcsak a területi megoszlása különbözik az előzménytől, hanem a forrása, adatszolgáltató tábora is. Míg az előző könyv 109 adatszolgáltatója között mindössze hat-hét tanuló és tisztviselőt találunk s iparost is csupán egyet-kettőt, a II. kötetben az általános és középipiskolai tanulók, egyetemi hallgatók és tisztviselők száma negyedszázra rúg. Igaz, ez még mindig csak egyharmada a